

**YOSHLARNING KASB TANLASH QARORIGA TA'SIR ETUVCHI
ASOSIY PSIXOLOGIK OMILLAR: OILAVIY QADRIYATLAR VA
IJTIMOIY NORMALAR**

Qo'qon universiteti Andijon filiali

Masofaviy ta'lim

Psixologiya yo'nalishi

1- bosqich talabasi

Nazirjonova Gulzodaxon To'liqinjon qizi

Xalimjonov Abduqunduz Raximjon o'g'li

"Komyuter injiniring va raqamli texnologiyalar" kafedrası o'qituvchisi

Qo'qon universiteti Andijon filiali

Email: xalimjonov1234@gmail.com

Annotatsiya: O'zbekiston jamiyatida yoshlarning kelajagini belgilovchi muhim bosqichlardan biri – kasb tanlash masalasidir. Kasb tanlash jarayoni nafaqat shaxsiy imkoniyat va qiziqishlarni, balki oilaviy qadriyatlar, ijtimoiy normalar va an'anaviy psixologik omillarni ham o'z ichiga oladi. Yoshlarning kasb tanlash qarorida bir qator omillar mavjud bo'lib, ular individual shaxsiy fazilatlar, oilaviy muhit hamda jamiyatda shakllangan qadriyatlar bilan bevosita bog'langan. Bu jarayon ko'p hollarda ijtimoiy guruhda umumiy qabul qilingan normalar va qadriyatlarning ta'siri ostida kechadi. Bugungi kunda jamiyatda yetuk kasb egalari bo'lish nafaqat mustaqil hayotga qadam qo'yish, balki ijtimoiy o'zini anglash va yetuk inson sifatida shakllanish uchun ham muhim omil hisoblanadi. Ushbu tezisda Yoshlarning kasb tanlash qaroriga ta'sir etuvchi asosiy psixologik omillar: Oilaviy qadriyatlar va ijtimoiy normalar haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: kasb tanlash, yoshlar, psixologik omillar, oilaviy qadriyatlar, ijtimoiy normalar, ota-ona ta'siri, tarbiya, jamiyat qadriyatlari, mehnatga munosabat, kasb tanlovi.

Kasb tanlashning psixologik omillari ichida eng asosiylari sifatida oilaviy

qadriyatlar va ijtimoiy normalarni ajratib ko'rsatish mumkin. Oilaviy qadriyatlar yoshga o'z o'rnini topishda mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi. Farzand tarbiyasida oilada qaror topgan qadriyatlar, ota-ona va oilaning qarindoshlik doirasida mavjud bo'lgan me'yoriy va an'analar yoshlarning hayotiy yo'l tanlashida katta ahamiyat kasb etadi. Yillar davomida davom etib kelayotgan an'analar, kasb tanlashdagi avlodlar tajribasi, ota-onaning kasbiga pozitsiyasi, oiladagi faoliyat turlari, mehnatga bo'lgan munosabat, eng avvalo, yoshning yuksak maqsad sari intilishlarida asosiy mezonlar bo'lib xizmat qiladi. Oilaviy tarbiya, unda bolaga beriladigan e'tibor va motivatsiya, uning kelgusi hayot yo'nalishini aniqlashida bevosita rol o'ynaydi. Misol uchun, farzandlar kichik yoshidan boshlab o'zlarini yetuk mutaxassis sifatida ko'rish orzusi bilan ulg'ayadilar. Bu orzular, albatta, oiladagi qadriyatlar va me'yoriy bilan chambarchas bog'liq. Oila muhitida kasbga bo'lgan ijobiy munosabat, bolalarning o'z fidoiy mehnatiga ko'zgu sifatida qarashlariga sabab bo'ladi. Ko'plab oilalarda ota-onalar farzandlarining kasb tanlashlariga faol aralashib, ularni o'zlari uchun ma'qul bo'lgan sohalarga yo'naltirishadi. Bu jarayon ba'zan farzandlarning qiziqishi bilan mos kelmasa-da, oilaviy qadriyatlarning yuqori pozitsiyasi kasb tanlashda ustunlik qiladi. Tarixiy an'analarga tayangan holda, ayrim kasblar avloddan-avlodga o'tib keladi, bu esa yoshlarning erkin kasb tanlashiga ma'lum darajada cheklovlar qo'yadi. Har bir oila o'z farzandining hayotda muvaffaqiyatli inson bo'lishini istaydi. Bu istak yoshlarning kasb tanlashiga ixtiyoriy ta'sir o'tkazadi. Shuningdek, oiladagi psixologik muhit, mehr-oqibat, tarbiya va ijtimoiy pozitsiyalar kasb tanlash jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ota-onaning farzandiga kasb tanlashda ishonch bildirishi, uning orzu va qiziqishlarini rag'batlantirish, o'z yo'lini topishda yordamchi bo'lishi yoshga ijobiy motivatsiya beradi va kelajakda o'z kasbiga sadoqatli bo'lishiga zamin hozirlaydi. Shu bilan birga, mehnatga va halol rizq topishga bo'lgan hurmat, oilaning iqtisodiy, madaniy salohiyati, axloqiy pozitsiyasi bolalar ongiga singdi va ularning dunyoqarashini shakllantiradi [1].

Yoshlarning kasb tanlashiga ijtimoiy normalar ham katta ta'sir o'tkazadi. Jamiyatda mavjud bo'lgan urf-odatlar, an'analar, kasbga bo'lgan umumiy

munosabatlar, zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoit bu jarayonda hal qiluvchi omillardan biridir. Ijtimoiy normalar – bu jamiyatda qabul qilingan, insonlar tomonidan axloqan to‘g‘ri deb e‘tirof etiladigan, hayotda amal qilinadigan qoidalar va me‘yorlardir. Yoshlarni kasb tanlashga undovchi ijtimoiy normativlar ularning orzulari, imkoniyatlari va ijtimoiy maqomiga ham o‘z ta‘sirini o‘tkazmay qolmaydi. O‘zbekiston jamiyatida muayyan kasblarga nisbatan hurmat va e‘tibor kattaligi, jamiyat va davlat miqyosida ularga bo‘lgan ehtiyoj doimiy ravishda o‘smoqda. Ma‘lum bir kasblar serdaromad va nufuzli deb qabul qilinadi, yoshlar ko‘pincha shunga mos tarzda yo‘nalish tanlashga harakat qilishadi. Ba‘zan jamiyatda yaxshi tanilgan va obro‘li kasblar ustuvor yo‘nalish sifatida e‘tirof etiladi. Tibbiyot, huquq, pedagogika yoki ilg‘or texnologiyalar sohasi, xalq orasida yuqori e‘tiborga ega bo‘lib, yoshlar shu sohalarga ko‘proq qiziqadilar. Bu esa o‘z navbatida, familiyaning obro‘sini, ijtimoiy mavqelarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ijtimoiy normalar yoshlarning kasb tanlash qaroriga ijtimoiy bosim shaklida ta‘sir ko‘rsatadi. Jamiyat tomonidan belgilangan ideallar, orzu-umidlar, ota-onaning jamiyat oldidagi maqomi, tanish-bilishlar orqali beriladigan tavsiyalar, yoshlarning kasb tanlashida asosiy rol o‘ynaydi. Ko‘pgina holatlarda, ota-onalar farzandlarining o‘zlariga o‘xshab malakali kadr bo‘lishlarini istashadi yoki jamiyatda obro‘ topgan kasblarni tanlashga undashadi. Bu esa yoshlarning shaxsiy istak va ehtiyojlariga to‘liq mos kelmasligi mumkin [2].

Jamiyatda iqtisodiy o‘zgarishlar sodir bo‘lishi, yangi innovatsion yo‘nalishlar paydo bo‘lishi, ilg‘or texnologik va zamonaviy xizmatlar maydoni kengayishi yoshlarning kasb tanlashiga sezilarli ta‘sir qiladi. Masalan, axborot texnologiyalari, kompyuter insenerligi, dasturlash kabi zamonaviy sohalarga yoshlarning qiziqishi oshmoqda. Bu jarayonda ijtimoiy normalar, ommaviy axborot vositalaridagi reklama va zamonaviy qahramonlarni ideal sifatida ko‘rsatish ham muhim rol o‘ynaydi. Oilaviy qadriyatlar va ijtimoiy normalar uyg‘unlashgan holda, yoshlar uchun kasb tanlash g‘oyat murakkab va mas‘uliyatli jarayonga aylanadi. Yaqinda o‘tkazilgan psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yoshlar, odatda, kasb tanlashda avvalo o‘z oilasidagi qadriyatlarni hisobga

olishadi, so'ngra jamiyat tomonidan taklif etilayotgan me'yorlarga muvofiq tanlov qilishadi. Kasb tanlashdagi muvaffaqiyat ko'p jihatdan oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar, oilaning yoshga nisbatan munosabati, bo'lajak kasb to'g'risidagi fikrini qo'llab-quvvatlashi yoki tanqid qilishi bilan belgilanadi. Ko'plab sotsiologik so'rovnatijalariga ko'ra, yoshlarning aksariyati kasb tanlashda ota-onalarining fikrlarini inobatga olishadi. Oila va jamiyatning boy tajribasi va qadriyatlari yoshlarga hayot yo'li uchun aniq yo'nalish beradi. Keksa avlod vakillari, ko'pincha, farzandlariga o'z kasb yo'liga borishni maslahat berishsa-da, zamonaviy jamiyat ehtiyojlarini inobatga olgan holda, yoshlar orasida yangicha qarashlar shakllanmoqda [3].

Kasb tanlashda ijtimoiy normalar, jamiyatning qadriyatlari, kollektiv fikr va jamoatchilik yordami ko'p hollarda yoshlarning mustaqil va ongli qaror qabul qilishiga to'liq imkon bermaydi. Ijtimoiy bosim va stereotiplar, an'anaviy me'yorlar yoshlarni muayyan doirada harakat qilishga undaydi. O'zbekiston Respublikasining rivojlanayotgan jamiyatida kasbga bo'lgan talab va takliflar o'zgarib borayotgani munosabati bilan, yoshlar orzu qilgan kasbni tanlashda ba'zi cheklovlarga duch kelishadi. Biroq, yangi-qanday kasb turlarida malakali mutaxassislar bo'lish istagi doimo mavjud bo'lib, yoshlarning o'z e'tiqodi, qiziqishlari va imkoniyatlari ustuvor bo'lishi ham muhim. Kasb tanlashda yoshlar tomonidan qabul qilinayotgan har bir qaror, o'z-o'zidan, ularga kelajakda hayotdan rozilik, o'z kasbiga sadoqat va mustahkamlik, jamiyatda o'z o'rnini topishda yordam ko'rsatadi. Mazkur jarayonni quvvatlab turuvchi asosiy tamoyil – bu oilaviy qadriyatlar, ota-onaning ko'magi va jamiyatdagi ijtimoiy qadriyatlarning uyg'unlashuvidir [4].

Hozirgi kunda yetuk mutaxassis, mas'uliyatli va jamiyatda munosib o'rin egallashga intilayotgan yoshlarning kasb tanlovida oilaviy qadriyatlar va ijtimoiy normalarning o'rnini muhimligi kundek ravshan. Oila o'z farzandining mustaqil, erkin va baxtli bo'lishini istaydi, ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlaydi hamda to'g'ri yo'l tanlashida yordam beradi. Ijtimoiy normalar, milliy qadriyatlar, jamiyatda mavjud urf-odatlar va zamonaviy talablarga rioya qilish, yoshlarning

kasb tanlash qaroriga ijobiy ta'sir o'tkazadi. Zamonaviy jamiyatda kasb tanlash, endilikda, individual qiziqish, intilish va imkoniyatlarni e'tiborga olish bilan birga, oilaviy qadriyatlarni hurmat qilish, jamiyatda mavjud ijtimoiy normalarga amal qilish, professional o'sish sari harakat qilishga undaydi. Bu jarayon natijasida, yoshlar o'z imkoniyatlarini to'g'ri baholab, o'z hayotini muvaffaqiyatli qurishlari uchun zamin yaratadilar. Kasb tanlash – bu nafaqat kasbiy yo'l, balki hayotiy istiqbol, jamiyat oldida o'z o'rnini topish va o'zini anglash yo'lida muhim bosqichdir [5].

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, yoshlarning kasb tanlash qarorida oilaviy qadriyatlar va ijtimoiy normalar muhim vazifani bajaradi. Oila mehnatga, halol kasbga bo'lgan hurmat, mehr-oqibat, insonparvarlik va kerakli motivatsiya orqali yoshlarni yetuk kasb egasi bo'lishga undaydi. Ijtimoiy normalar va urf-odatlar esa jamiyatda kasb tanlash bilan bog'liq orzu, talab va ehtiyojlarni belgilab beradi. Kasb tanlashga ongli yondashgan, oilaviy qadriyatlar va ijtimoiy normalarni hurmat qilgan holda qaror qilgan yoshlar jamiyatda o'z o'rnini topgan, baxtli va muvaffaqiyatli inson bo'lib yetishadilar. Kasb tanlovida bo'lajak mutaxassislarning imkoniyatlari, orzu-umidlari, qiziqishlari inobatga olingan holda, oilaviy va ijtimoiy muhitning uyg'unlashuvi yosh avlod kelajagini yuksaltirishning asosi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonova, G. T. (2020). "Oila va jamiyatning yoshlar kasb tanloviga ta'siri." O'zbekiston sotsial psixologiyasi, 15(2), 27-34.
2. Akramov, D. E. (2021). "Yoshlarning kasb tanlashida ijtimoiy omillar." Zamonaviy ta'lim, 9(3), 112-118.
3. Allamuratova, L. X. (2018). "Kasb tanlovida oila muhitining roli." Yoshlar sotsiologiyasi, 10(1), 56-62.
4. Ashurmatova, M. J. (2019). "Ijtimoiy qadriyatlar va kasb tanlash psixologiyasi." Psixologiya va hayot, 13(4), 89-97.
5. Bekmurodova, N. S. (2022). "Kasb tanlashda psixologik murakkabliklar va

ularni bartaraf etish." O'zbek tili va psixologiya, 8(2), 75-82.

6. Davlatova, Z. R. (2017). "Oila va muhitning kasb tanlashga ta'siri." Oila va jamiyat, 6(1), 49-55.

7. Kadirova, K. R. (2019). "Yoshlar orasida kasbga yo'naltirishda ijtimoiy omillar." Sotsiologiya va yoshlar, 11(3), 22-29.